

Erikoisia yrityksiä jatkosodassa Jalkaväkirykmentti 15:ssä

Asevelikauhoja Saksaan asti

Eräs jatkosodassa hyökkäysvaihetta seuranneen, pitkittyneen asemasodan vaihe oli yhä paheneva puute ja pula käytännössä kaikista kulutustarvikkeista. Pula-aikaa yritettiin lievittää muun muassa ohjaamalla puhdetöiden tekoa käyttöesineiden suuntaan: esimerkiksi pärekorien valmistus oli kätevää, sillä suuren korin sisään sai aina valmistettua pienemmän ja tällä tavalla rahti tuli hyvin halvaksi.

Joissakin yksiköissä puhdetöiden valmistus sai suuret mittasuhteet. ”Yksityisyrittäjiä” eli rahasta tai tupakasta puhdetöitä valmistavat ja myyvät olivat oma lukunsa, mutta pääasiassa satakuntalaisista kootussa Jalkaväkirykmentti 15:ssä yritettiin eläytyä ja organisointia riitti tavallista enemmän. Jatkosodan aikaisessa jalkaväkirykmentissä palveli noin 3000 miestä, ja JR 15:ssä jokainen, niin upseeri kuin sotamies, velvoitettiin veistämään kauha ja kirveenvarsi. Tuotteiden myyntiorganisaatio laajeni aluksi koti-Suomeen mutta myöhemmin myös Saksaan asti.

”Asevelikauhojen” kauppaa hoiti Turussa syntynyt Naum Isac Nemes (1912–1981). Kauhat merkittiin kumileimasimella lyödyllä merkillä ”Rintamatyö”. Niitä myytiin Satakunnassa vielä pitkään sodan jälkeenkin lähes jokaisessa osuuskaupassa. Saksalaisia varten valmistettiin erikseen pienipesäisiä ”saksalaiskauhoja”. Kymmenen markan kauhoja kaupattiin Saksaan käytännössä rajattomasti. Mainittakoon, että sodan jälkeen Isac Nemes kunnostautui Helsingin Verkatehtaiden toimitusjohtajana ja filantrooppina. Hyvinkäälle on nimetty hänen kunniakseen Nemksenpuisto. Puistoon pystytettiin Nemksen muistomerkki vuonna 2014.

Saksalaiskauhojen voitolla ostettiin rykmentille elokuvakone ja muutenkin puhdetöiden myynnistä saadut voitot käytettiin miesten virkistykseksi. Niillä tuettiin myös muun muassa puutteessa elävien rintamamiesten perheitä.

Arannon tervatehdas

Toinen erikoinen ”yritys” oli Jalkaväkirykmentti 15 vuonna 1942 Karjalankannakselle perustama harvinaisen tehokas tervatehdas, josta ei ole valitettavasti jäänyt historiankirjoihin tarkempia merkintöjä. Tehdas on siinä mielessä mielenkiintoinen, että siinä kaikki tuotannon sivutuotteet hyödynnettiin tehokkaasti. Jalkaväenluutnantti, kemisti ja diplomi-insinööri Aarne Arannon kehittämä tervatehdas oli niin tehokas laitos, että everstiluutnantti Ilmari Rytönen sotatalousesikunnasta lähetettiin syyskuussa 1942 sitä tutkimaan.

Rytösen laatiman selostuksen perusteella tehtaan raaka-aineena käytettiin pelkästään tervaskantoja, joita ympäristön metsät ovat täynnä. Työvoimana syyskuussa oli kymmenen miestä. Varsinainen tervauuni oli 3 m³ säiliö, joka oli muurattu tiilirakenteeseen ja johon järjestettiin tarkoituksenmukaisesti tulikanava, jotta palaminen tapahtui tasaisesti. Tästä johti isompi putki valmiin tervan kokoamisastioihin, kun taas tärpähti johdettiin ohuempaa putkea pitkin jäähdytysaltaaseen, jolloin myös tärpättikaasut osittain tiivistyivät ja saatiin talteen. Kaikki ylijäämäkaasut johdettiin kolmatta putkea pitkin takaisin tulipesään, jolloin säästettiin huomattavasti polttopuita. Koko uunin toiminta tapahtui automaattisesti kaasun voimalla.

Syyskuussa tehdas oli toiminut kaksi kuukautta ja ehtinyt tuottaa 3 tonnia tervaa, tonnin tärpättiä ja 300 hl pajahiiltä. Kaikki sivutuotteet, joille pula-aikana oli suuri kysyntä, saatiin käyttöön. Tervaa jalostettiin näitä varten erikoisuuneissa. Tärpättiä puhdistettiin eri tarkoituksiin, esimerkiksi valaistusainevarastojen täydentämiseen. Tervasta tehtiin myös öljyä, muun muassa vaseliinia sekä erilaatuisia kone- ja aseenhoitoöljyjä. Kaikkiaan 70% käytetystä tervamäärästä saatiin öljyiksi.

Tästä oli noin 10% kiinteätä rasvaa (vaseliinia), 60 % erivahvuisia voiteluöljyjä joiden joukossa oli erittäin hyvälaatuista koneöljyä. Loppu oli pikiöljyä, jota voidaan käyttää esimerkiksi vernissan asemasta. Myös tervavesi, ”jäte”, otettiin talteen ja sitä käytettiin puun kyllästämiseen ja maalaukseen. Tervavettä oli syntynyt kaikkiaan n. 6000–10 000 litraa. Tehtaan kuukausituotanto oli kaikkiaan 1,5 tonnia tervaa, n. 0,5 tonnia tärpähtiä sekä n. 4000–5000 litraa jätevettä. Rytkösen arvion mukaan tehtaan tuotantoa pystyttiin kohottamaan ja sen rakenne oli erittäin yksinkertainen ja halpa. Tämän yksittäisen tehtaan ansiosta Jalkaväkirykmentti 15 oli muun muassa täysin omavarainen saapasrasvan suhteen.

Pelkkä tervatuotanto ei kuitenkaan tuntunut Arannolle riittävän, sillä hän oli liittänyt tehtaaseensa vielä huopapaperitehtaan, joka valmisti tavallisesta paperista tervapaperia. Tervapaperia tehtiin kuljettamalla paperia puurullien varassa käsinväännettävän puristimen kautta terva-altaasta kuivatustelineille. Tervaamisen jälkeen paperin ylle siroteltiin yläpuolella olevasta säiliöstä kuivaa ja hienoa hiekkaa. Tällä menetelmällä pystyttiin päivässä tuottamaan 500 metriä tervapaperia. Rytkösen vierailun aikaan tavoitteena oli myös tuottaa rasvasta saippuaa: sen hetkisen kokeilun tuloksena oli hyvälaatuista mutta liian pehmeää saippuaa. Myöhemmin JR 15 perusti oman saippuatehtaan.

Riku Kauhanen
Filosofian maisteri